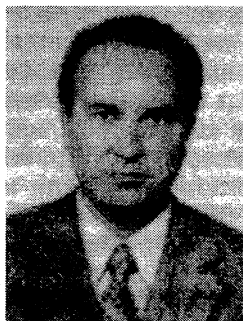

**БРУЗ В.С.,
доктор історичних
наук, професор**

*Дипломатична
академія України
при МЗС України*

В миротворчій діяльності міжнародних організацій в останні роки відбулися події, які вимагають уважного вивчення і з'ясування. Так Статут ООН забороняє міжнародне втручання у внутрішні справи держав, застосування сили, а на практиці мали місце і втручання і застосування сили. З'явилася концепція "гуманітарних інтервенцій", які деякі експерти розцінили як удар по суверенітету держав.

Назріла необхідність розібратися в сучасності цих дій, дати їм правову оцінку, визначитися у принципово важливих питаннях: чи означають вказані події перекреслення принципів Статуту ООН? Чи правомірні "гуманітарні інтервенції"?

Питання ці складні і вимагають ретельного вивчення і значного часу. Враховуючи наш суворий регламент, зупинюсь лише на деяких правових аспектах проблеми.

Проблема "гуманітарних інтервенцій" виникла в пошуках адекватних дій для усунення гуманітарних катастроф, породжених внутрідержавними конфліктами 90-х

**ПРОБЛЕМА
"ГУМАНІТАРНИХ
ІНТЕРВЕНЦІЙ":
ПРАВОВІ
АСПЕКТИ І
ПОЗИЦІЯ
УКРАЇНИ**

років, що супроводжувалися масовими порушення прав людини, "етнічними чистками", кровопролиттям. За даними ООН було вбито більше 5 млн. чоловік, десятки мільйонів стали біженцями і переміщеними особами, що опинилися на межі виживання. Трагедія в Руанді, на терені колишньої Югославії, в Сомалі порушили перед ООН питання щодо теорії та практики миротворчої діяльності.

Складність полягає в тому, що Статут ООН передбачає невтручання у внутрішні справи держав, додержання їх суверенітету, незастосування сили в міжнародних відносинах. Але чи може міжнародна спільнота зайняти позицію спостерігача, коли в якійсь країні відбуваються масові вбивства? Чи може суверенітет бути прикриттям для свавілля, кровопролиття в якійсь державі?

Думається, що на сучасному історичному етапі, в умовах глобалізації, примату загальнолюдських цінностей в основу політики ООН та інших міжнародних організацій має бути покладено принцип захисту прав людини, гуманітарне право. Принцип суверенітету не може використовуватися в якості прикриття злочинів проти людяності. Суверенітет не може розглядатися сьогодні як абсолютний, який дозволяє урядам безкарно масово порушувати права людини.

Почала формуватися нова концепція безпеки, яка передбачає захист не тільки території держави від зовнішнього нападу, але й захист усього населення і конкретних людей від насильства, породженого внутрі держави. Виникла концепція "гуманітарних інтервенцій", яка передбачає можливість застосування збройних сил аби покласти край організованим масовим вбивствам і порушенням прав людини.

Як виглядають правові аспекти "гуманітарних інтервенцій" з огляду на принципи Статуту ООН?

Хоч в Статуті не йдеться про "гуманітарні інтервенції", його ідеї і положення містять правові основи для проведення як традиційних операцій з підтримання миру, так і "гуманітарних інтервенцій". (Ст. 1, 29, 39).

Статут передбачає втручання, виключаючи силові заходи, для усунення загрози міжнародному миру і безпеці.

Складна правова проблема виникає у зв'язку з утворенням гуманітарної катастрофи в результаті внутрідержавного конфлікту. На сучасному етапі ООН виходить з того, що міжнародне втручання і застосування сили для врегулювання конфлікту можливе:

- у разі масового порушення прав людини, прав нацменшин;
- у разі виникнення небезпечної кризи, яка загрожує міжнародному миру і безпеці. Тоді конфлікт розглядається не тільки як внутрідержавна справа, а й міжнародна проблема, розв'язання якої підпадає під положення глави VII Статуту, що передбачають застосування сили;

- сила може бути застосована також для охорони гуманітарної допомоги;

- для захисту життя учасників контингенту ООН;

- проти порушників досягнутих угод про припинення вогню, які ставлять під загрозу життя людей в "зонах безпеки". Тобто застосування сили передбачається як відповідь на грубі порушення загальноєвропейських норм, дії, які загрожують життю і безпеці людей. Це не тільки не суперечить, а, навпаки, відповідає головним цілям Статуту ООН.

Про еволюцію поглядів на питання про можливість застосування сили в миротворчій діяльності переконливо свідчить Доповідь Групи експертів ООН, яка за дорученням Кофі Аннана проаналізувала досвід операцій з підтримання миру. Погоджуючись з тим, що використання сили лише в порядку самооборони повинно залишатися наріжним принципом підтримання миру, Група рекомендує в плані захисту життя учасників контингенту не обмежуватися слабким реагуванням у відповідь, а завдати такі сильні удари, щоб ліквідувати джерело смертоносного вогню. Рекомендується також щоб в особливо небезпечних ситуаціях контингенти ООН не поступалися ініціативою тим, хто на них нападає.

На нашу думку остання рекомендація щодо мандату на ініціативні дії в зоні конфлікту несе в собі загрозу втягування контингентів ООН у вир військових баталій і вимагає подальшого серйозного вивчення. Однак, сама ідея про те, що контингенти повинні мати мандат на застосування сили у виключних ситуаціях виглядає цілком правомірною.

Хотілося б висловити деякі думки і стосовно визначального положення Статуту щодо незастосування сили, викладеного в ст. 2.

У п.4 мова йде про утримання від загрози силою або її застосування "проти територіальної цілісності або політичної незалежності держави". Але мета "гуманітарних інтервенцій" не полягає а ні в тому, щоб перекроїти кордони країни, а ні в тому, щоб позбавити її політичної незалежності. Мова йде лише про припинення масових порушень прав людини, страждань цивільного населення, усунення небезпечної кризи, яку не можуть або не хочуть врегулювати владні структури.

П.7 статті 2 проголошує, що ООН "не має права на втручання у справи, які по суті входять до внутрішньої компетенції будь-якої держави". Але коли створюється гуманітарна катастрофа – це не тільки внутрішня справа. Це – загроза миру і діє глава VII. Отже вдумливе осмислення положень ст. 2 дає підставу зробити висновок, що "гуманітарні інтервенції" не входять в суперечність із Статутом ООН.

В той же час визнання правомірності проведення в особливо критичних ситуаціях "гуманітарних інтервенцій", не означає перегляд

основоположних принципів Статуту щодо суверенітету держав, міжнародного невтручання у внутрішні справи країн і незастосування сили в міжнародних відносинах. Мова може йти лише про окремі виключення в особливо небезпечних ситуаціях. В своїй основі ці виключення означають не перегляд положень Статуту, а перегляд тлумачення сутності того чи іншого конфлікту чи дії, а також визнання пріоритетності принципів гуманітарного права.

Надзвичайно актуальним завданням сьогодення є ґрунтовна розробка концепції "гуманітарних інтервенцій", яка б чітко визначила критерії гуманітарної катастрофи антропогенного характеру, цілі, правові основи, форми і методи "гуманітарних інтервенцій".

Актуальним правовим аспектом здійснення "гуманітарних інтервенцій" є питання про те, хто може ухвалити такі рішення. Власне Статут ООН дає чітку відповідь на це питання. Ст. 53 передбачає, що ніякі примусові дії не застосовуються регіональними організаціями без повноважень від Ради Безпеки. Однак розвиток стратегії і практики НАТО поставив цей принцип під сумнів. У зв'язку з Косовським конфліктом НАТО здійснила збройну акцію без дозволу Ради Безпеки ООН. Цей крок НАТО мав певні передумови:

- режим Мілошовича не реагував на заклики Ради Безпеки припинити "етнічні чистки" в Косово, що було грубим порушенням Статуту ООН;
- в світі і в Раді Безпеки домінувала думка що по відношенню до режиму Мілошовича необхідно застосувати примусові заходи оскільки заклики і увіщування не спрацьовували;
- існувала моральна підстава і необхідність покласти край гуманітарній катастрофі.

І все ж силова акція НАТО створила небезпечний прецедент, який означав порушення важливого принципу Статуту ООН. До того ж під гаслом "гуманітарної інтервенції" фактично була розв'язана справжня широкомасштабна війна з застосуванням сотень літаків, ракет та іншої зброї. Вдень і вночі тисячі бомб і снарядів спрямовувалися проти Сербії. Страждали невинні мирні люди.

Саме такі неадекватні методи правомірно породили глибоке занепокоєння щодо сутності і правомірності "гуманітарних інтервенцій".

Загроза проведення подібних "гуманітарних інтервенцій" в обхід Ради Безпеки стала більш реальною після ухвалення нової Стратегічної концепції НАТО у квітні 1999 року.

В цьому програмному документі з одного боку визначається, що Рада Безпеки ООН несе основну відповідальність за підтримання миру і безпеки в світі, але в той же час говориться, що у разі кризи, яка підриває євро-атлантичну стабільність і може вплинути на безпеку членів Альянсу, його збройні сили можуть бути використанні для

проведення операцій з її врегулювання. При цьому зазначається, що відповідні структури і процедури НАТО повинні забезпечити "гнучке і вчасне реагування", швидке розгортання сил. Ця установка одержала тлумачення як право НАТО на самостійні силові дії без рішення Ради Безпеки, що підривало б устої післявоєнного миру і правопорядку. Безумовно необхідно реально оцінювати нову ситуацію і розстановку сил в світі, зокрема зміцнення сучасних регіональних організацій, особливо НАТО. Проте одностороння ломка правових основ підтримання міжнародного миру і безпеки, порушення Статуту ООН могла б мати небезпечні наслідки.

Аналізуючи позицію України щодо "гуманітарних інтервенцій", є всі підстави характеризувати її як зважену і послідовну.

Як фундатор ООН наша держава незмінно проводить курс на зміцнення цієї головної універсальної організації, розглядаючи її і на сучасному етапі і в перспективі як ключовий інструмент для підтримання міжнародного миру і безпеки. Така позиція України була односторонньо визначена у виступі президента Л. Кучми на "самміті тисячоліття" де наголошено, що Рада Безпеки повинна володіти виключною монополією на ухвалення рішень про застосування сили в міжнародних відносинах, а також на прийнятті невідкладних і рішучих заходів по запобіганню або усуненню загрози миру, прискіненню актів агресії. Українська дипломатія доклала і докладає активних зусиль для ліквідації небезпечних вогнищ, ліквідації гуманітарних катастроф. Як відомо у зв'язку з Косовським конфліктом саме Україна першою запропонувала своє посередництво для врегулювання конфлікту. Україна проявляє правомірне занепокоєння у зв'язку з довготривалими конфліктами в Абхазії, Грузії і Нагірному Карабасі, які майже десятиліття дестабілізують ситуацію у великому регіоні і загрожують масштабною гуманітарною катастрофою. Загальне визнання дістали мирні ініціативи української дипломатії, спрямовані на врегулювання стосунків між Грузією і Абхазією.

Україна сьогодні йде в перших рядах найактивніших учасників миротворчих операцій ООН, НАТО, ОБСЄ. Головною ж метою України бачить в проведенні продуманої політики по запобіганню самим конфліктам, бо легше і краще не дозволити вибух конфлікту, ніж потім його врегулювати.

"Гуманітарні інтервенції" можуть бути необхідними, але їх треба розглядати як крайній засіб у виключно гострих ситуаціях, коли не існує мирних альтернатив.

До того ж у світлі досвіду натівських бомбардувань у зв'язку з косовським конфліктом бачиться необхідним ухвалення загальноновизнаних норм і критеріїв для проведення "гуманітарної інтервенції".

Було б доцільно ґрунтовно розробити і прийняти спеціальний Протокол, який передбачав би принципи і критерії "гуманітарних інтервенцій", а саме:

- критерії гуманітарної катастрофи;
- підтвердження монополії Ради Безпеки ООН на ухвалення рішення про проведення "гуманітарної інтервенції";
- параметри, форми та методи акції;
- механізм суворого контролю аби запобігти зловживань, відступів від мандату Ради Безпеки, використання "гуманітарних інтервенцій" в інтересах окремих країн.

Думається, що Україна як активний учасник миротворчої діяльності міжнародних організацій спроможна відіграти важливу роль і в розробці теоретичних засад "гуманітарних інтервенцій".

Активне і ефективне головування України в Раді Безпеки в березні 2001 року засвідчило ще раз великий потенціал української дипломатії і реальні перспективи зростання її міжнародного авторитету.